

DE DEMOCRATISCHE KRACHT VAN IMMATERIEEL ERFGOED

Waar mensen zijn, zijn rituelen, alledaagse gewoonten en traditionele kennis en kunde. Immaterieel erfgoed dus. Dat zorgt over generaties heen voor verbondenheid, houvast én schuring. In Vlaanderen zijn erfgoedsector, -beleid en -gemeenschappen al jaren aan de slag met dat immaterieel erfgoed. Een gesprek met Sophie Muyllaert (Departement Cultuur, Jeugd en Media), Jorijn Neyrinck (Werkplaats immaterieel erfgoed), Ann Mares (ADV N | Archiefpunt) en Sergio Servellón (FeliX Art & Eco Museum | ICOM Belgium Flanders).

Olga Van Oost en Elien Doesselaere

Immaterieel erfgoed wordt steeds belangrijker en meer erkend als domein, in binnen- en buitenland. Dat zien we op beleidsniveau, en zeker in Vlaanderen. Zien jullie deze tendens ook?

Sophie Muyllaert: “Vlaanderen had al langer een beleid rond volkscultuur, dus we hoefden niet van nul te starten. Toen België in 2006 de Unesco-Conventionie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed aannam, sprong Vlaanderen meteen mee op de kar. Dat betekende dat het beleid hier écht iets mee moest doen: we investeerden in de Inventaris Vlaanderen van het Immaterieel Cultureel Erfgoed, het platform immaterieelerfgoed.be enz. Het decreet van 2017 was een mijlpaal: voortaan pasten we de functies van cultureel-erfgoedwerking geïntegreerd toe op roerend en immaterieel erfgoed. Ook de decretale verankering van een specifieke organisatie voor immaterieel erfgoed naast het steunpunt was belangrijk. Dat alles zorgde voor dynamiek.”

Jorijn Neyrinck: “Japan, China en Zuid-Korea, maar ook Noord-Afrikaanse landen als Algerije en Marokko, waar immaterieel erfgoed sterk op de voorgrond staat, zaten echt te wachten op deze conventie. In de Europese context sluit de aandacht voor immaterieel erfgoed dan weer aan bij de groeiende aandacht voor vermaatschappelijking en ‘vermenselijking’ van erfgoed. In Vlaanderen is de voorbije jaren heel veel tegelijk gebeurd: er is de toenemende aandacht voor immaterieel erfgoed, maar parallel ook voor participatie, emoties, beleving van erfgoed. Elke regio heeft zo haar eigen dynamieken en evoluties vanwaaruit ze dit nieuwe internationale erfgoedbeleid in het hart sloot. Zelden is een Unesco-Conventionie zo snel en door zo veel landen geratificeerd.”

In Vlaanderen is de Europese Kaderconventie van Faro (2005) bepalend voor onze kijk op

Vlaanderen heeft een rijke traditie in figurentheater, het maken van poppen en de speltechnieken. Nu zijn pensionen nadert, wil Paul Contryn de kennis en het vakmanschap van drie generaties poppenspelers doorgeven aan een nieuwe generatie. © Danny Coremans en Gino Bombeke

cultureel erfgoed. We hanteren een dynamisch erfgoedbegrip waarbij we erkennen dat betekenissen veranderen én door gemeenschappen worden toegekend. De visie op immaterieel erfgoed sluit daarop aan. Ook internationaal: immaterieel erfgoed zit sinds 2007 vervat in de internationale museumdefinitie van ICOM. Een hoeksteen van internationaal en nationaal beleid, die mee zorgt voor erkenning en zichtbaarheid van deze vorm van erfgoed. Maar verandering vraagt tijd, en dat is in dit geval niet anders. Waar erfgoedcellen en landelijke dienstverlenende rollen relatief snel schakelden, was en is het in het bijzonder voor archieven en musea vaak een uitdaging om met immaterieel erfgoed aan de slag te gaan.

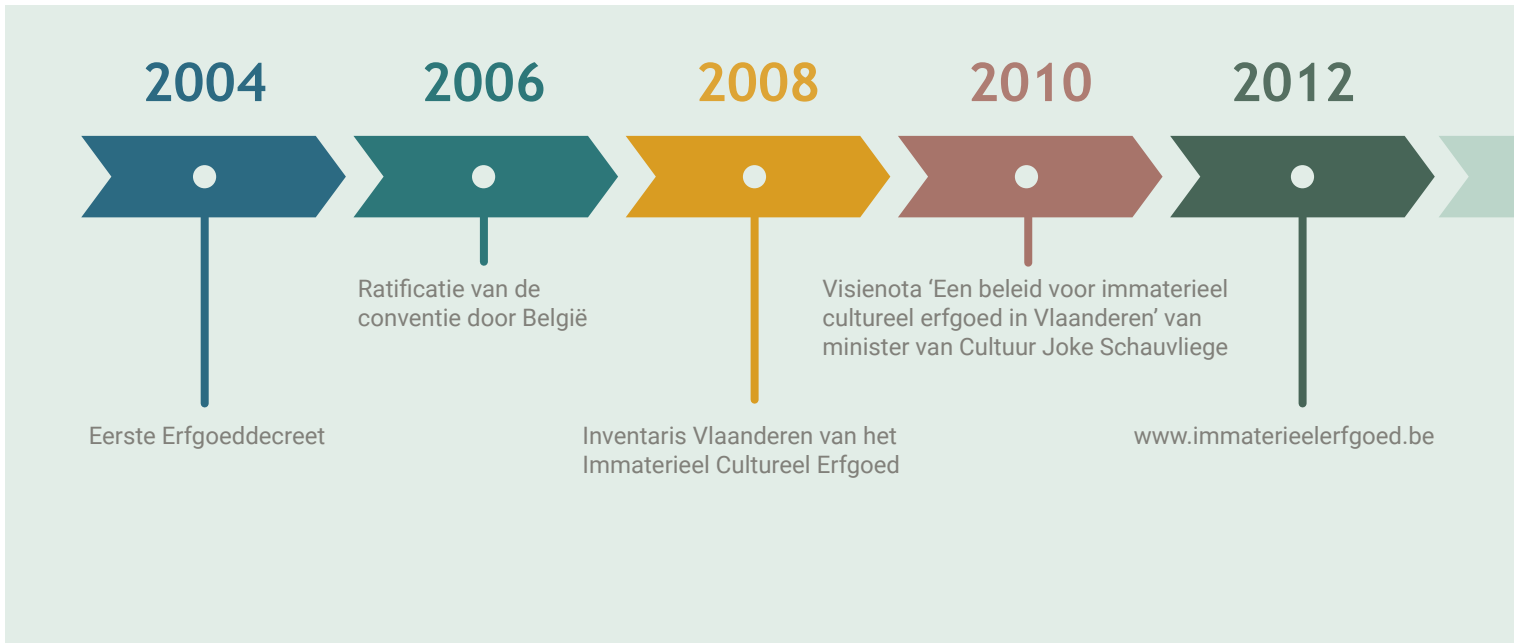
Sergio Servellón: “Het FeliX Art & Eco Museum heeft dit aan den lijve ondervonden. Ertelijke jaren geleden wilden we onze werking doorontwikkelen van een monografisch museum naar een geïntegreerde erfgoedssite met aandacht voor de omgeving, en het behoud van fauna en flora. Ons ideaal was in feite een *ecomuseum*. Destijds had het beleid daar geen oren naar, wat gelukkig veranderd is. Intussen wordt het werk dat we doen met de erfgoedgemeenschappen, o.a. rond natuurbehoud,

erkend ... als immaterieel-erfgoedwerking. Deze beleidsontwikkelingen zorgen dus voor een houvast en een toekomst voor het museum.”

Ann Mares: “Voor de archieven is het een ander verhaal. Publiekswerking is daar maar een van de functies; de focus ligt meer op bewaren, ontsluiten en onderzoek. Maar ook wij zien een verandering. Door de verankering van immaterieel erfgoed in het decreet kwam het ook op de agenda van de archieven

»

te staan. Aanvankelijk dachten we: ‘Wat moeten we hiermee? Maar nu groeit het besef dat we er eigenlijk vaker mee bezig zijn dan we denken. Ook in de opleidingen archivistiek en publieksgeschiedenis groeit de aandacht en daarmee de bewustwording.’

Jorijn Neyrinck: “Werken rond (de zorg voor) immaterieel erfgoed is niet voor elke organisatie vanzelfsprekend. Dit groeit met verschillende snelheden en accenten, op maat van organisaties en deelsectoren. Zo schoten vele erfgoedcellen en landelijke thematische erfgoedorganisaties, maar ook stadsmusea en musea rond cultuur van alledag, al vroeg uit de startblokken. Vandaag zien we dat immaterieel erfgoed omarmd wordt door vele erfgoedorganisaties als een van de mogelijkheden om rond te werken, zij het op een geïntegreerde manier of net heel erg gefocust op een bepaald gebruik of een specifieke erfgoedgemeenschap.”

Er was ook weerstand omdat Unesco ‘immaterieel cultureel erfgoed’, levende, dynamische praktijken die mensen vandaag beoefenen en doorgeven, onderscheidt van andere vormen van ‘ontastbaar’ erfgoed. Mondelinge getuigenissen, herinneringen en digitaal erfgoed worden vanuit de conventie van 2003 niet als immaterieel cultureel erfgoed omschreven. En dat zorgt voor wat verwarring.

Ann Mares beaamt: “Het is voor de archiefsector essentieel om ook beleidsruimte te maken voor herinneringscultuur.” Sophie Muylaert geeft aan dat het Vlaams beleid het belangrijk vond om in de geactualiseerde beleidsvisie van 2022 de definitie van immaterieel erfgoed helder te houden, en Unesco te volgen: “In beleidsinstrumenten zoals de inventaris of de beurzen voor vakmanschap moeten we helder duiden wat we verstaan

onder ‘immaterieel erfgoed’, praktijken die we vandaag beoefenen en doorgeven dus. Maar voor de sector was dit niet zo makkelijk. Vanuit een subsidiëringslogica ging men soms krampachtig zoeken naar immaterieel erfgoed, en dacht men dat het verplicht was om errond te werken. Dat is niet zo. Intussen hebben we dit verhelderd, en ook geëxpliciteerd dat al het andere ontastbare erfgoed ook belangrijk is en zijn plaats verdient.” Jorijn Neyrinck voegt nog toe dat alles wat met geheugenwerking te maken heeft heel belangrijk is, maar dat Vlaanderen hiervoor nog omkadering mist. Het Unesco-programma *Memory of the World* schiept hiervoor in principe een internationaal kader, maar kampt zelf met groei pijnen. “Het is nodig dat ook erfgoed als geheugenwerking in Vlaanderen steeds meer wordt erkend en het is goed dat FARO in samenwerking met de sector met een lerend netwerk mondelinge geschiedenis is gestart.”

MENTALE SHIFT: VAN EIGENAAR NAAR ONDERSTEUNER

Ook de kwestie van eigenaarschap speelt hier. Sergio Servellón merkt op dat musea aan de slag gaan met collecties: verzamelen, expertise ontwikkelen, behoud en beheer. Meer nog: ze zijn vaak eigenaar en zijn er bijgevolg verantwoordelijk voor. “Maar van zodra je werkt met immaterieel erfgoed, werk je samen met de erfgoedgemeenschap die het levend houdt. Dat vraagt om een mentale shift bij musea. Concreet betekent het bijvoorbeeld dat de expertiserol bij de gemeenschap ligt en niet bij het museum. Dat is en blijft een uitdaging, zeker bij kunstmusea.” Jorijn Neyrinck beaamt en geeft aan dat “deze switch vanuit immaterieel erfgoed sterk democratiserend werkt. Het impliceert dat heel andere vormen van erfgoed en noden aan erfgoedzorg in

beeld komen, die vanuit erfgoedgemeenschappen aan de orde worden gesteld. Zij zoeken ook meer ondersteuning en middelen in hun inzet voor het borgen ervan.”

OVER POLARISATIE: STANDPUNT INNEMEN OF NIET?

We merken dat erfgoedorganisaties steeds vaker worstelen met hun maatschappelijke positie. Cultureel erfgoed is alomtegenwoordig en is een reden voor mensen om samen te komen. Maar het is evengoed een reden voor discussie en zelfs conflict. Voor immaterieel erfgoed, dat bestaat bij de gratie van erfgoedgemeenschappen, is dit zeker een realiteit. Dialoog met de verschillende stakeholders lijkt de oplossing te zijn, maar ook dat is vaak moeilijk, zeker wanneer het om gecontesteerd erfgoed gaat.

Volgens Ann Mares speelt dit écht heel erg bij de archieven, en zeker in de zogenaamde maatschappelijk-filosofische archieven. Het ADVN verzamelt onder meer nationalistisch erfgoed. “Maar hoe verhouden we ons bijvoorbeeld tot negationistisch erfgoed? Of tot radicale groepen rond de IJzerwake? Collega’s van andere archieven stellen zich gelijkaardige vragen in relatie tot politiek-maatschappelijke manifestaties. Als professionele archiefwerkers gaan we zo wetenschappelijk en objectief mogelijk te werk en dan is het levend houden of ondersteunen van politiek-maatschappelijke fenomenen niet evident.”

Sergio Servellón: “Het zou de deontologie van de erfgoedwerker moeten zijn om onafhankelijk te zijn, en niet per se objectief. Als er vanuit drukingsgroepen of de politiek een framing rond erfgoed wordt gecreëerd, moeten we opletten. En dan spelen de professionele

deontologische codes die, wat mij betreft, boven andere ambtelijke regelgevingen staan. Want inderdaad, wat doe je wanneer de meerderheid van de erfgoedgemeenschap een etnisch beladen standpunt inneemt en dit overeen zou stemmen met het politieke klimaat? Daarom net bestaat ICOM als een internationaal forum en moet een lid de deontologie van het beroep onderschrijven. Werken rond immaterieel erfgoed kan dus een museum of erfgoedorganisatie kwetsbaar maken, want je gaat wel een relatie, in welke vorm dan ook, aan met gemeenschappen. Maar het is niet omdat het risico’s inhoudt dat je aan de kant van het maatschappelijk debat moet gaan staan. Neutraliteit is dan ook een keuze en niet altijd de meest ethische.”

Jorijn Neyrinck: “Unesco heeft een aantal principes ingebouwd in de conventie om hiermee om te gaan. Zo ligt de focus in de conventie op erfgoed dat aanwezig is en beoefend wordt *binnen* het grondgebied van een land. Het gaat dus niet om het erkennen van erfgoedpraktijken ‘van een natiestaat’. Ook internationale instrumenten zoals de mensenrechten bieden een belangrijke buffer. En een set van twaalf ethische principes biedt een afwegingskader waarin de autonomie van erfgoedgemeenschappen en de zelfbeschikking rond hun erfgoedpraktijk gewogen worden in relatie tot de ruimte om ‘van buitenaf’ te handelen of soms in te grijpen, bijvoorbeeld als overheid. Professionele organisaties waken vanuit hun onafhankelijke positie ook zelf continu over de posities en rollen die ze daarbij opnemen. We zien het als erfgoedorganisatie wel als onze taak om voortdurend een dialoog op te starten met gemeenschappen en ervoor te zorgen dat het erfgoed steeds een plaats krijgt.”

»

Cyriel Verbist is specialist in lithografie of steendruk, een vakmanschap dat dreigt te verdwijnen en dat hij dan ook graag doorgeeft aan anderen. CCO

De techniek om herhaalpatronen te tekenen en om te zetten in geschilderde presentatietekeningen wordt bijna niet meer toegepast en dreigt hierdoor te verdwijnen. CCO

Marc Reymen geeft zijn vakmanschap door rond het bouwen van een draailier, een muziekinstrument uit de traditionele muziek. CCO

Sophie Muyllaert: “De Vlaamse overheid biedt ook een kader dat erfgoedgemeenschappen, die een dossier indienen om erkend te worden als immaterieel erfgoed, moeten ondertekenen. Daarin wordt o.a. gesteld dat gemeenschappen aandacht moeten hebben voor dierenwelzijn en dat hun praktijken niet in strijd mogen zijn met Belgische of Vlaamse regelgeving. Maar evengoed dat ze altijd betrokken moeten worden bij borgingsacties rond hun erfgoed. De overheid rekt voor de uitwerking en toepassing ervan ook op de sector zelf en de ondersteunende organisaties rond immaterieel erfgoed.”

Tot slot zoomen we graag uit. Op welke mijlpalen van de voorbije jaren zijn jullie trots? En ook: welke uitdagingen zien jullie voor immaterieel erfgoed in de toekomst? Waar moeten het beleid, de sector en gemeenschappen verder op inzetten?

Sophie Muyllaert: “Ik ben heel trots op het beurzensysteem. De eerste visienota in 2010 wees al op de nood hieraan, en intussen zijn we al aan de vijfde editie toe. De beurzen voor het doorgeven van vakmanschap in een meester-leerlingtraject beantwoorden aan een reële nood. Zo’n beurs dient als financiële ondersteuning voor vakmensen die een of meerdere leerlingen een tijdje (max. twee jaar) in de leer nemen om hen de knepen van het vak te leren. Intussen zijn vaklieden uit heel diverse domeinen ermee aan de slag gegaan, uit klassieke ambachten zoals weven of smeden. Maar evengoed kenden we beurzen toe aan meesters en leerlingen uit circus of dans en muziek. We hebben met dit systeem dus op een geslaagde manier ingezet op de verbreding van dit type erfgoed.”

Sergio Servellón: “Werken met immaterieel erfgoed heeft het FeliX Art & Eco Museum vooruitgeholpen. Ik ben zeker dat door meer sensibilisering meer musea, ook de kunstmusea, een weg kunnen vinden in die geïntegreerde benadering. Maar er dient een steviger brug gebouwd te

worden tussen de museumsector en de immaterieel-erfgoedwerking. Musea die ontvankelijk zijn voor dergelijke evoluties willen wel steeds vanuit collectievorming werken. Dat is de aard van het beestje. Het is daarom dat ICOM Belgium Flanders samen met Werkplaats immaterieel erfgoed op internationaal niveau samenwerkt in de CIDOC-ICH werkgroep rond de ontwikkeling van een standaard om immaterieel erfgoed te registreren in collectiemanagementsystemen van musea.”

Ann Mares: “Bij immaterieel erfgoed staat het werken met mensen, gemeenschappen, centraal. Dat is een grote meerwaarde, maar zorgt ook voor uitdagingen omdat de medewerkers in musea en archieven hier doorgaans niet voor zijn opgeleid. Ze hebben vaak eerder een historische of kunsthistorische achtergrond. En dit terwijl mensenwerk ook andere, meer sociale vaardigheden, vraagt. En verder blijft de vraag: hoe omgaan met de toenemende polarisering in de samenleving en de relatie tot erfgoed?”

Jorijn Neyrinck: “Hoewel er veel momenten of initiatieven zijn om uit te kiezen, ga ik voor het proces: het werk op lange termijn. We maken als cultureel-erfgoedsector een verschil dankzij dat uitgekiende fijnmazige netwerk van samenwerking, dat we al jaren aan het uitbouwen zijn. Een uitdaging ligt nog in de ondersteuning van de erfgoedgemeenschappen die inzetten op het borgen van immaterieel erfgoed. De instrumenten en middelen voor erfgoedgemeenschappen moeten nog meer uitgebouwd worden.” ■

» Elien Doesselaere is adviseur immaterieel erfgoed | communicatiemanager bij FARO. Olga Van Oost is er algemeen directeur.

faro | tijdschrift over cultureel erfgoed

Driemaandelijks tijdschrift

BEVIEL DIT ARTIKEL U?

Ja? Neem dan een abonnement op faro | tijdschrift over cultureel erfgoed. Het blad verschijnt viermaal per jaar en kost amper 40 euro (voor abonnees in België). Woont u in het buitenland? Dan bent u al geabonneerd voor 50 euro.

MEER WETEN?

Op www.faro.be/tijdschrift vindt u alle info.